

Türkiye-Polonya İlişkilerinin Tesisinde Başlıca Dış Dinamiklerin Fonksiyonu¹

Hadiye Yılmaz Odabaşı²

Üsküdar University, Associate Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, İstanbul Turkey

Received- Accepted: 12.11.2019- 2.12. 2019

Research Article

Öz

Dünya tarihinin iki kadim milleti olan Polonyalılar/Lehler ve Türklerin ikili ilişkilerinde hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde temel dış dinamiklerden biri Çarlık Rusya/Sovyet Rusya'nın izlediği dış politika olmuştur. 20. yy.'ın başında Türkiye ve Polonya iç politik ortamında köklü değişimler-dönüşümler yaşanmasına rağmen her iki devletin genel dış politika stratejilerinde ve birbirleriyle ilişkilerinde Rus/Sovyet realitesi varlığını korumaya devam etmiştir. Osmanlı'nın Polonya ile ilişkilerini temel dış tehdit unsuru olan Rusya'ya karşı denge stratejisi belirlerken, Milli Mücadele döneminde TBMM-Polonya ilişkilerinde baş müttefik Sovyet Rusya'nın muvafakati büyük oranda belirleyici olmuştur. Bu yönüyle Türkiye-Polonya ilişkilerinde aynı temel dış dinamiğin -olumlu ya da olumsuz-süreklilik arz etmesine yol açan etkenlerin, söz konusu zaman kesitinde uluslararası sistemin devamlılığı ve Polonya-Türkiye-Sovyet Rusya coğrafyasının da içinde bulunduğu bölgede algılanan dış tehdit unsurlarının sabit durumu olduğu söylenebilir. Bu çalışmada Türkiye-Polonya ilişkilerinin tesisine giden sürece dair ana kesitler incelenmiş, söz konusu evrede Sovyet Rusya-Polonya ve Türkiye-Sovyet Rusya arasında yaşanan gelişmelerin analiziyle bir dış dinamik olarak Sovyet Rusya'nın Türkiye-Polonya ilişkilerine etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Leh, Polonya, Sovyet Rusya, Türkiye

Functions of Major External Dynamics on the Establishment of Turkey-Poland Relations

Abstract

Foreign policy pursued by Tsarist Russia / Soviet Russia was one of the main external dynamics over two ancient nations of the world history, Poles' and Turks' bilateral relations, during both the Ottoman Empire era and the formative period of the Republic of Turkey. Even though domestic political environments in both Poland and Turkey experienced drastic changes-transformations in the beginning of 20th century, the Russian/Soviet reality continued to maintain its presence over their grand foreign policy strategies and bilateral relations. It was the act of balancing strategy against the main external threat, Russia that determined the relations between Poland and the Ottoman Empire. During the National Struggle (The Turkish War of Independence), the consensus with the chief ally, Soviet Russia, was largely decisive in the Turkish Grand National Assembly-Poland relations. In this respect, it may be argued that what caused the continuity in the same basic external dynamics –positive or negative- of Turkey-Poland relations, was the continuity of international system during aforementioned period and the stable conditions of external threat elements in the region that includes Poland-Turkey-Soviet Russia. This study examines the main sections of the process that leads to the establishment of Turkey-Poland relations and through the analysis of developments in bilateral relations between Soviet Russia-Poland and Turkey-Soviet Russia, the influence of Soviet Russia as an external dynamic over Turkey-Poland relations is evaluated.

Keywords: Polish, Poland, Soviet Russia, Turkey

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

² hadiye.yilmazodabasi@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4297-5326

Giriş

Dünya tarihinin iki kadim milleti olan Polonyalılar/Lehler ve Türklerin ikili ilişkiler tarihi de derin köklere sahiptir. Kendilerini Polan (tarla sakinleri) olarak adlandıran, Doğu dünyası tarafından Leh olarak anılan Polonya, X. yüzyılın ikinci yarısına doğru Hristiyanlığın kabulüyle devlet kimliği kazanmış ve Piast hanedanlığı tarafından kurulan ilk hükümdarlık 500 yıl devam etmiştir. 1370-1444 arasında Jagellon hanedanlığı döneminde Macaristan ve Litvanya ile birlik oluşturan Lehistan 18. yy. a kadar krallık biçimini korumuştur. 1596'ya kadar başkent Krakow iken daha sonra Varşova olmuştur. (Davies, 2001, s. 291-292; Beydilli, 2007, s. 308)

Osmanlı Devleti ve Lehistan arasında ilk ilişkiler Varna Savaşı'nda (1444) başlamış, Osmanlı-Leh ilişkilerinde köşe başı teşkil eden ikinci hadise 1683 yılında gerçekleşen 2. Viyana Kuşatması olmuştur. Lehistan'ın yardımıyla Viyana kurtulurken, kuşatma sonrasında Lehistan, müttefikleri olan Rusya, Avusturya ve Prusya tarafından peyderpey paylaşılmıştır. 1795'te ise kral tahttan feragat ederken Lehistan da bağımsızlığını kaybetmiştir. (Kolodziejczyk, 1999, s. 21-24)

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Leh ilişkilerinde savaş dönemi kapanmış, iki devlet arasında ortak dış tehdit unsuru olan Rusya'ya karşı diplomatik ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. (Łatka, yy, s. 4) Zira Çarlık Rusya 1568 - 1918 yılları arasında toplamda 60 yıl olmak üzere Osmanlı Devleti'nin en çok savaşmış olduğu ülkedir. 18. yy. dan itibaren siyasi ve askerî açıdan Osmanlılardan üstün bir konuma ulaşan Rusya'nın I. Petro ile başlayan ve 18-19. yy. boyunca devamlılık arz eden sıcak denizlere ulaşma ve panslavizm politikaları Rusya'yı Osmanlı'nın güvenliğini tehdit eden başat bir unsur haline getirmiştir. (Ank, 2010) Rusya, Polonya için ise 10. yüzyıldan 20. yüzyıla tam bin yıl en şiddetli dış tehdit unsuru olmuştur. Rusya'nın Leh topraklarına doğru yayılışı henüz 981'de başlamış, Polonya'nın jeopolitiğinden başka Ortodoks-Katolik çelişmesi de iki ülke ilişkilerinde çatışma yaratmıştır. Ne var ki, 17. yy. başında Lehlerin Moskova'ya dek uzanan işgallerine rağmen Lehistan bu yüzyıldan sonra giderek güç kaybetmiştir. (Akdes, 1999, s. 27-28) Rus nüfuzundan kurtulmak için Napolyon Savaşlarına katılan Polonya'nın kaderi Viyana Kongresi'nde belirlenmiş, 9 Haziran 1815'te topraklarının % 80'i Rusya'ya, % 10'u Avusturya'ya ve % 8'i Prusya'ya verilmiştir. (Beydilli, 2007, s. 310-311)

Çarlık Rusya'nın hâkimiyeti altında bulunan Polonya'nın bağımsız olmadığı 1795-1918 yılları arasında dahi Osmanlı bu ülke ile ilişkilerini sürdürmüştür. Osmanlılar, Lehistan'da 1830 ve 1848 ihtilalleri ile 1863-1864 ayaklanmalarının Ruslar tarafından kanlı bir surette bastırılması, idamlar, hapis ve sürgünler sürecinde bağımsızlık hareketlerini desteklemiş (Topraktaş, 2015, s.221-223) ve Polonyalı mültecilere topraklarını açmıştır.³ Bundan dolayı işbirliği ve yardımlaşma esasına müstenit Osmanlı dönemi Leh siyasetinin, Polonya dış politika yapıcılarını için tarihsel tecrübelerden edinilmiş olumlu bir deneyim olarak sonraki yıllara dair dış politika yöneliminde belirleyici bir etki yaratmış olduğundan söz edilebilir. (Chmielowska, 2002, s. 137-142)

³ Polonezköy bu süreçte kurulmuştur. Polonya devlet adamı ve göçmen topluluğu lideri Prens Adam Czartoryski, merkezi Paris'te bulunan siyasi göçmen birliğine bağlı olarak İstanbul'da bir Doğu Ajansı açmış, 1842'de Osmanlı Devleti tarafından Lazaryen rahiplerine tahsis edilmiş olan bugünkü Polonezköy'ü esir Polonyalı askerler için kiralamıştır. İlk adı Adampol (Adam Köyü) olan Polonezköy Osmanlı döneminde Polonez (Polonyalı) karyesi olarak anılmıştır. (Dominik, 2019, s. 90).

Küçük ve Orta Büyüklükteki Devletlerde Güvenlik ve Denge Politikası

Avrupalı büyük devletlerin dünyanın yaklaşık yüzde 90'ını denetim altına aldığı 20. yy. başında da - aslında Thukydides'ten beri değişmez bir kanun gibi uluslararası ilişkileri belirleyen unsurlar arasında baş sıraya yerleştirilmiş olan- güç, beka ve ulusal çıkarlar (An, 2002) ülkeler arası ilişkilerde yine başat unsur durumundadır. Güç olgusunun belirleyici olduğu uluslararası sistemde zayıf ve orta büyüklükteki devletlerin büyük güç/güçler karşısında var olabilmeye koşulu olarak benimsedikleri temel strateji; çeşitli ittifak, anlaşma ve işbirlikleri oluşturmak olmuştur. (Wallerstein, 2011) Bu ortamda sadece son dönem Osmanlı Devleti için değil hem yeni Türkiye Cumhuriyeti hem de Polonya için dış politikada güvenlik unsurunu sağlayabilecek temel yönelimin de “denge politikası” olduğu söylenebilir. (Schulze, 2005).

Polonya, tampon ve köprü ülke işlevi görmeye müsait jeopolitik konumu münasebetiyle tarih boyunca hem kıta içi hem de kıtalar arası hâkimiyet mücadelelerinin merkezinde yer almıştır. Polonya toprakları Almanya ve Fransa için Rusya'ya karşı tampon bir bölge olmaya namzetken, Rusya için Avrupa'ya geçiş olanağı sunmaktadır. Aynı topraklar İngiltere-Fransa-Almanya için Avrupa güç dengelerini değiştirme potansiyeli taşımaktadır. Bu jeopolitik etkenin gücüyle Polonya güvenlik eksenli dış politikasını, süreklilik arz eden söz konusu dış dinamikler üzerine inşa ederken, diğer ülkelerin Polonya ile geliştireceği dış ilişkilerin niteliğinin belirlenmesinde ülkenin “tampon ve geçiş devleti olma” özelliği öne çıkmıştır. Nitekim sahip olduğu bu jeopolitiğe binaen Polonya I. Dünya Savaşı sonuna dek uzanan uzun bir zaman kesitinde Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan hâkimiyeti altında kalmıştı.

Sol kanadının liderliğini Pilsutski, sağ kanadının liderliğini Dmowski'nin yaptığı Polonya milliyetçileri Dünya Savaşı dengelerinin sağladığı elverişli ortamda bağımsızlık mücadelelerini güçlendirmiştir. Rusya'da 1917 yılı 27 Şubat ihtilaliyle kurulan Geçici Hükümet Polonya'ya kendi kaderini tayin hakkı tanırken (self determination), 7 Kasım'da iktidarı ele geçiren Bolşeviklerin Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bulgaristan Krallığı ve Osmanlı Devleti ile barış yapmak üzere 15 Aralık 1917'de başlattığı görüşmeler sonunda Polonya bağımsızlığını kazanmıştır. 3 Mart 1918'de imzalanan Brest Litovsk Antlaşması'ndan sonra Sovyet Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan lehine Polonya topraklarından çekilmiş, Alman İmparatorluğu'nun beyannamesi ile 5 Kasım 1918'den itibaren Polonya bağımsız bir devlet olarak tanınmıştır. İtilaf Devletlerinin Dmowski'yi desteklemesine rağmen Polonya Sosyalist Parti lideri J. Pilsudski devlet başkanı ve başkumandan olmuştur. Polonya'nın Osmanlı Devleti ile ikili ilişkileri bu dönem de kesintiye uğramamıştır. (Davies, 2001, s. 115-117; Armaoğlu, 1992, s. 194-195; Chmielowska, 2002, s. 139-140) İstanbul hükümeti, 19 Ocak 1920'de Polonya'nın bağımsızlığını tanımıştır. (BOA, Meclis-i Vükela Mazbatası, 218/26) Ne var ki 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda sınır meseleleri kesin bir şekilde çözülemediğinden savaş sonrası dönemde Polonya, sınırları için mücadelesini sürdürmüştür.

Milli Mücadele Dönemi İlk Temaslar

Polonya hükümeti temsilcilerinin ilk İstanbul Hükümeti ziyaretleri 24 Mart 1919'da gerçekleşmiş ve 1921-1923 yıllarında İstanbul'a Polonya hükümetini temsilen W. Baranowski atanmıştır. (Chielowsaka, 2006, s.

2246). Milli Mücadele döneminde Polonya ile Ankara arasında ilk temas ise 2 Nisan 1921'de Polonyalı diplomat Witold Jodko-Narkiewicz aracılığıyla gerçekleşmiştir. (Adalı, 2013, s. 74). Polonya-Sovyet Rusya-TBMM ilişkilerinin henüz hassas dengeler üzerine kurulu olduğu bu dönemde TBMM-Polonya arasında gerçekleşen bu ilk temas 1923 yılına kadar geliştirilememiştir. İzmir'in kurtuluşunun akabinde hem zaferi kutlamak hem de Türkiye'nin Lehistan'daki ilk temsilcisi olmak teklifiyle Varşova Kredi Bankası Müdürü Lodvik Zaklovazeski'nin 16 Eylül 1922'de yazdığı bir mektup ise iki ülke arasında bir gayriresmi ilişki teşebbüsüne örnek olması bakımından ilginçtir. Görülebildiği kadarıyla Türkçe kaynaklarda henüz neşredilmemiş tam metni aşağıda bulunan bu mektup, Osmanlı topraklarını ikinci vatanları kabul eden ve Lehistan'ın parçalanma sürecindeki tutumundan dolayı Osmanlı Devleti'ne vefa ve dostluk duyguları besleyen Polonyalıların hislerini yansıtmaktadır.⁴ (CAA: VII-1, D: 86, F: 1-56,57, s.1:2)

“İstihsal etmiş olduğumuz parlak muzafferiyetleri öğrenerek ne derece müteheyyiç ve mesrur olduğumu tasvire muktedir değilim: O muzafferiyat ki vatan-ı sanimiz olan Türkiye'ye yeni bir devre-i feyz ve terakki açacaktır: İstanbul'da bulunduğumuz sırada beraberce teati ettiğimiz nakat-ı nazarı büyük bir heyecanla der-hatır eylerim. Memleketimizi dışarı olduğu felaketlerden yalnız zatı alinizin kurtaracağına kani idim. Dostlarınız meyanında bulunmağla ne kadar müftehir olduğumu kolayca takdir buyurursunuz. Zira malum-ı samileri olduğu üzere Türkiye her Lehli için pek aziz bir memleketir ve bir Lehli memleketleri Lehistan'ın taksimini tanımayan yegâne hükümet olduğunu hiçbir vakit unutmayacaktır. Bendeniz iki seneden beri Varşova'da bir bankanın müdür ve sahib-i müşteriki olarak yerleşdim. Münasebat-ı dostanemizin bir hatırası olarak burada sizin mümessiliniz olmak ve bu suretle iki memleket arasında hatt-ı vasil hizmetini görmek için emr-i devletinize müheyyayım. Mustafa Kemal Paşa'nın yarattığı yeni Büyük Türkiye'nin ihya-yı teessüs eden Lehistan'da ilk mümessili olabilmekle hissedeceğim meserretin derecesini zat-ı devletinize söylemek zaidir. Deruhde ettiğiniz ulvi vazifeyi hüsn-i suretle neticelendirmek için zat-ı samilerine himaye-i hamdaniyesini bi-dirîğ buyurmasını cenab-ı kadir-i zü'l-celal hazretlerinden tazarru' eylerim. Bütün arzularınızın husulünü bir defa daha temenni eyler ve hakirinizi daima sadık bir bendeniz olmak üzere telakki buyurmanızı rica ederim. Adres: Lehistan'da Varşova'da Manevika Sokağında 4 numarada”⁵

Türkiye-Polonya İlişkilerini Hızlandıran İki Gelişme: Riga Antlaşması ve Londra Konferansı

Bu dönemde çeşitli işbirliği, ittifak vb. girişimlerle öz gücünü tehdit algıladığı devletin/devletlerin gücüyle baş edecek düzeye ulaştırmak üzere bir denge politikası yürüten Polonya, diğer devletlerin kapasitesini zayıflatmaya ve kendi kapasitesini artırmaya yönelik olarak hem negatif hem de pozitif dengeleme yoluna gitmiş ve karma ittifak modelini uygulamıştır. Şüphesiz bu dış politika stratejisinin tercih edilmesinde mevcut dış tehdit algısından başka, Polonya'nın tarihsel tecrübelerden edindiği deneyimler de etkili olmuştur. (Tür-Salık, 2017, s. 3-

⁴ Polonyalı önemli tarihi kişiliklerin Osmanlı Devleti ve Türkler hakkındaki dostluk duyguları için bkz. (Chmielowska, 2002, s. 139-142). Polonyalıların Türkiye'ye duydukları ilgi hakkında bkz. (Latka, yy, s. 24).

⁵ Arşivlerde mektuba ne cevap verildiği hakkında herhangi bir bilgi-belgeye rastlanmamıştır.

22) 1920’li yıllarda Polonya Sovyet tehdidini dengelemek üzere, Fransa ise Almanya’ya karşı Avrupa’daki güvenliğini sağlamaya yönelik olarak 19 Şubat 1921’de bir ittifak antlaşması⁶ imzalamıştır. ((Stephan Horak, 1964, s. 149) Polonya’nın dış politikada Fransa’ya yaklaşması ise Türkiye’nin Polonya ile ilişkilerini geliştirecek müsait uluslararası politik zeminin oluşmasını sağlamıştır. Zira aynı evrede Londra Konferansı’nda Fransa’nın TBMM Hükümeti’ni tanıması, Polonya-Ankara ilişkilerini hızlandıracak gelişmelerinin yolunu açan etkenlerden olmuştur. (Uçarol, 2019, s. 104; Soysal, 2000, s. 38)

Alman ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları tarih sahnesinden silinmiş olduğundan Sovyet Rusya Polonya’nın güvenliğine yönelik öncelikli tehdit unsuru olma durumunu -her ne kadar iç dinamikler değişmiş olsa da- yeni yüzyılın başında da korumuştur. Rusya’da yaşanan rejim değişikliği sonrasında yapılan Brest Litovsk anlaşmasıyla bağımsızlığına kavuşmasına rağmen Polonya’nın Sovyet Rusya’yla savaşı 1919–1921 yılları arasında sürmüştür. İngiltere ve Fransa’nın desteklediği Piłsudski’nin Sovyet ordularına karşı kazandığı zafer neticesinde 19 Mart 1921’de Riga Antlaşması imzalanmıştır (Stephan Horak, 1964, s. 152; Uçarol, 2013, s. 691) Riga Antlaşması, Ankara’nın Polonya ile ilişkilerinde yeni bir merhale teşkil eder. Şüphesiz Türkiye-Polonya ilişkilerini belirleyen temel dış dinamiklerin başında Sovyet Rusya gelmektedir. Zira TBMM-Sovyetler arasında resmen 26 Nisan 1920’de⁷ başlayan ikili ilişkiler 11 Mayıs 1920’de Bekir Sami Bey başkanlığında ilk Türk heyetinin Moskova’ya gitmesiyle devam etmiştir. 19 Temmuz’da Moskova’ya ulaşan Türk heyeti ile Sovyet yetkililerin gerçekleştirdiği bir dizi görüşmeden sonra Ankara’ya 11 milyon altın ruble yardım yapılması konusunda mutabakata varılmıştır ve Moskova Antlaşması’ndan önce 11 milyon altın ruble ve yüz bin lira değerinde külçe altın ile çok miktarda silah-cephane Anadolu’ya ulaştırılmıştır (Müderisoğlu, 1990, s. 546, 548) Sovyet Rusya ile yakın ilişkiler 16 Mart 1921’de imzalanan Moskova Antlaşması’yla en yüksek seviyesine ulaşmıştır. (Soysal, 2000, s. 27-39) Böylece Ankara ve Misak-ı Milli bir büyük devlet tarafından ilk kez tanınırken, TBMM hayati önemi haiz askeri, siyasi, nakdi ve politik-diplomatik desteğe Sovyetlerin aracılığıyla kavuşmuş, Sovyetler de stratejik öneme sahip Anadolu hareketinin dostluğunu kazanmıştır. (Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl, 1999, s. 140; Yetim, 2011, 74-95). Türkiye için vazgeçilmez bir müttefik durumunda olan Sovyet Rusya ile Polonya arasındaki ihtilafın sona ermesi ile Polonya ile Ankara arasındaki ilişkiler de hız kazanmıştır.

Lozan Antlaşması İmzalanmadan Bir Gün Önce Polonya ile İmzalanan Antlaşmalar

Binbaşı T. Schaetzel, Lozan Konferansı’na gözlemci sıfatıyla Polonya temsilcisi olarak katılmıştır. İsmet Paşa ile Polonya devlet başkanı Piłsudski adına bağımsız bir görüşme yapan Schaetzel konferansın ikinci yarısında Türkiye ile Polonya arasında ikili antlaşma imzalamak istediklerini bildirmiştir (Adalı, 2013, s. 73) Polonya temsilcisinin bu isteği TBMM Hariciye Vekaletine bildirilerek Polonya hükümetinin Dersaadet’teki mümessilliklerini lağvederek Ankara’da yeni bir mümessillik açmak istediği, Lehistan’ın Avrupalı devletlerce

⁶ Belçika ve Çekoslovakya ile birlikte Küçük Antant.

⁷ TBMM adına Mustafa Kemal Paşa’nın Lenin’e gönderdiği “empyralist hükümetlere karşı Bolşeviklerle mesai ve harekât birliğinin kabul edildiği ve bu ortak mücadele için Sovyet Rusya’dan nakit, cephane, sıhhi malzeme ve erzak yardımı”nın istendiği mektup. Mektubun tam metni için bkz. (Atatürk’ün Bütün Eserleri, 2002, s. 114).

Türkiye-Polonya İlişkilerinin Tesisinde Başlıca Dış Dinamiklerin Fonksiyonu /Hadiye Yılmaz ODABAŞI
bölüşülmesi sırasında Türklerin bölünmeye karşı olan siyasi tutumlarından bahisle Ankara ile yeni ilişkilerinin kurulmasına ümitle yaklaştıkları hususlarının altı çizilmiştir. (CA A: III-10-b-2 D: 47 F: 21-7) Polonya'nın antlaşma talebine karşı şüphesiz Türkiye için müttefiki Sovyet Rusya'nın muvafakatı öncelikli önem arz etmektedir. Bundan dolayı Moskova Sefaretine gönderilen 26 Nisan 1923 tarihli bir mektupla Lozan'da bulunan İsmet Paşa'nın Polonya'nın bu isteği karşısında Moskova Hükümeti'nin görüşlerinin ne olduğunu bilmek istediği Moskova'da elçi olarak bulunan Ahmet Muhtar Bey'e iletilmiştir. (CAA: III-10-b-2, D: 47, F: 21-5)

30 Nisan'da Moskova'dan yollanarak 5 Mayıs 1923'te Ankara'ya ulaşan cevabında Ahmet Muhtar Bey:

“Herhangi bir devlet ile münasebat-ı resmîye tesis ve uhud ve mukavelat-ı ticarîye ve iktisadiye akdi hususlarında hükümetimizin haiz olduğu hürriyet-i hareketi takdir edecek mahiyetde olmak üzere Rusya'ya karşı bir guna taahhüdümüz bulunmadığından bizimle münasebat-ı adliye-i siyasiye tesisine ve bir ticaret mukavelesini akdine dair Lehistan hükümeti tarafından vaki teklifin tarafımızdan hüsn-i telakki ile ifa-yı muktezasına teşebbüsten Rusya hükümetinin kuşkulmasına ve serd-i itiraz ve serzeniş etmesine hiçbir sebep yoktur.”

Şeklindeki fikrini beyanla, Moskova Antlaşması'nın imzasından sonra Çiçerin'in sefarete gönderdiği gizli bir mektuba cevaben TBMM'nin bir antlaşma teklifi durumunda söz konusu devlete cevap vermeden önce kendilerine bildirimde bulunacağına dair taahhüdü hatırlatmıştır. (CA A: III-10-b-2-, D: 47, F: 21-8) Ancak bu taahhüdün Asya'da Rusya'nın yürüttüğü siyasete muhalif bir siyaset takip eden herhangi bir devlete dair olduğunu ve bu nedenle Polonya ile yapılacak antlaşma için Rusya'ya izahta bulunulmasının gerekmediğini bildirmiştir. (CAA: III-10-b-2-, D: 47, F: 21-9) Ahmet Muhtar Bey, ancak dost devlet durumunda bulunan Sovyet Rusya'yı resmen değilse de haberdar etmenin yerinde olacağından bahisle 30 Nisan günü Çiçerin'le yaptığı mülakatta Lehistan'ın teklifinden bahsettiğini ve Çiçerin'in bu vaziyeti pek tabii gördüğünü bildirmiştir. (A: III-10-b-2-, D: 47, F: 21-10) Ahmet Muhtar Bey, Türkiye ve Polonya arasında imzalanacak antlaşmanın müttefik Sovyet Rusya açısından herhangi bir mahzur taşımadığını ifadeyle aynı zamanda bu ikili ilişkinin tesisinin Sovyet Rusya'yı Türkiye'ye karşı dış politikasında “mülayim bir tavır almaya sevk edeceği” görüşünü de vurgulamıştır. (CAA: III-10-b-2-, D: 47, F: 21-11)

Aynı günlerde bir başka gelişme de Polonya tarafında yaşanmış, Polonya temsilcilerinin 6 Mayıs 1923'te Lozan'da İsmet Paşa'ya İstanbul'daki temsilciliklerini feshettiklerini ve Türkiye ile geliştirecekleri ilişkilerde artık İtilaf Devletleri'nin herhangi bir engelleme girişimini dikkate almayacaklarını bildiren bir mektup TBMM Hariciye Vekaletine 7 Mayıs günü ulaşmıştır. (CAA: III-10-b-2, D: 47, F: 21-14) Bu gelişmeler üzerine Lozan'dan İsmet Paşa tarafından yazılmış 16 Mayıs 1923 tarihli bir mektupla, Lozan Heyetine Ankara'dan ayrılmadan önce Lehistan ile yapılacak bir antlaşma hakkında salahiyetname verilmediğinden söz konusu salahiyetnamenin acilen düzenlenerek gönderilmesi istenmiştir. (CAA: III-10-b-2, D: 47, F: 21-16)

Gerekli süreçler tamamlandıktan sonra iki heyet arasındaki resmi görüşmelere 18 Mayıs'ta başlanmıştır. Bu görüşmelerde Polonya tarafını Bern'deki Polonya büyükelçisi Jan Modzelewski, yetkili bakan

Woroniecki, elçilik danışmanı Aleksander Ładoś ve elçilik sekreteri Jerzy Numberg temsil ederken Türk tarafını ise İsmet Paşa, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Mustafa Bey, Adalet Bakanlığı Müsteşarı Tahir Bey ve Türk heyetinin diğer üyeleri temsil etmiştir. Görüşmelerde ele alınan konular ise diplomatik ve ticari ilişkilerin kurulması hakkındadır. (Adalı, 2013, s. 74, 75). 23 Temmuz 1923'te Lozan'daki Polonya heyeti ikametgahında bir araya gelen Türk ve Polonyalı yetkililer dostluk, ticaret ve yerleşim anlaşmalarını imzalamıştır. Böylece Türkiye ile Polonya arasında ilk resmi ilişkiler tesis edilirken Türkiye ile dostluk antlaşması imzalayan ilk Avrupa ülkesi de Polonya olmuştur.

Sonuç

Polonya-Türkiye ikili ilişkilerinde temel dış dinamik Çarlık Rusya/Sovyet Rusya'nın izlediği dış politika olmuştur. Milli Mücadele döneminde iki ülke arasındaki ilişkilere yön veren ikincil dış dinamik durumunda ise Fransa bulunmaktadır. Osmanlı Devleti ve yeni Türkiye'nin Polonya ile ilişkilerinde Rusya'nın belirleyici konumu, ülkelerin dış politika yönelimlerinin şekillenmesinde iç dinamiklerden ziyade hem jeopolitik hem de uluslararası sistem kaynaklı dış dinamiklerin daha etkin olabildiği süreçlere örnek teşkil etmektedir. Hem Türkiye hem de Polonya iç politik ortamında köklü değişimler-dönüşümler yaşanmasına rağmen her iki devletin genel dış politika stratejilerinde ve birbirleriyle olan ilişkilerinde Rus/Sovyet realitesi varlığını korumaya devam etmiştir. Osmanlı'nın Polonya ile ilişkilerini temel dış tehdit unsuru olan Rusya'ya karşı ittifak stratejisi belirlerken, Milli Mücadele döneminde TBMM-Polonya ilişkilerinde başmüttefik Sovyet Rusya'nın muvafakati büyük oranda belirleyici olmuştur. Bu yönüyle Türkiye-Polonya ilişkilerinde aynı temel dış dinamiğin -olumlu ya da olumsuz-süreklilik arz etmesine yol açan etkenlerin, söz konusu zaman kesitinde uluslararası sistemin devamlılığı ve Polonya-Türkiye-Sovyet Rusya coğrafyasının da içinde bulunduğu bölgede algılanan dış tehdit unsurlarının stabil durumu olduğu söylenebilir. TBMM'nin Büyük Taarruz'dan sonra dış politika stratejisinin belkemiğini oluşturan "yeni Türkiye'nin uluslararası ortamda kabulünün sağlanması" ilkesi doğrultusunda, müttefiki Sovyet Rusya'nın da muvafakati sağlanarak ve yakın tarihsel bellekte dostluk duygularının taze olduğu bir zeminde Türkiye ile Polonya arasında üç antlaşma imzalanmış ve Polonya Türkiye'nin dostluk antlaşması imzaladığı ilk Avrupalı devlet olmuştur.

Kaynakça

- [1] BOA, Meclis-i Vükela Mazbatası, 218/26.
- [2] CAA: III-10-b-2 D: 47 F: 21-7.
- [3] CAA: III-10-b-2, D: 47, F: 21-5.
- [4] CAA: III-10-b-2-, D: 47, F: 21-8.
- [5] CAA: III-10-b-2-, D: 47, F: 21-9.
- [6] CAA: III-10-b-2-, D: 47, F: 21-10.
- [7] CAA: III-10-b-2-, D: 47, F: 21-11.
- [8] CAA: III-10-b-2, D: 47, F: 21-14.
- [9] CAA: III-10-b-2, D: 47, F: 21-16.
- [10] Adalı, Emrah (2013), Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Polonya İlişkileri, Kocaeli Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- [11] Arı, Tayyar (2002), Uluslararası İlişkiler Teorileri, Alfa Yayınları, İstanbul.
- [12] Arık, Sabire (2010). Kuruluştan XVII. Yüzyıla Polonya Tarihi, Köksav Yayınları, Ankara.
- [13] Armaoğlu, Fahir (1992), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, C.1, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- [14] Atatürk'ün Bütün Eserleri (2002), C. 8, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- [15] Baykal, Bekir Sıtkı (1985), "Tarih Boyunca Osmanlı-Polonya İlişkileri", Ord. Prof. Yusuf Bayur'a Armağan, TTK Yayınları, Ankara (247-255).
- [16] Beydilli, Kemal (2007), "Polonya", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- [17] Chmielowska, Danuta (2002), "Birinci Dünya Savaşı'nın Polonya-Türkiye İlişkilerindeki Etkileri ve Politik Neticeleri", XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler Kitabı, C. III, TTK Basımevi, Ankara (137-142).
- [18] Chmielowska, Danuta (2006), "Polonya Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Başlaması (1924-1927)", XV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler Kitabı, C. V, TTK Yayınları, Ankara (2245-2252).
- [19] Dilek, Mehmet Sait (2013), "TBMM Hükümeti ile Polonya Cumhuriyeti (Lehistan) Arasında 23 Temmuz 1923 Tarihinde İmzalanan Antlaşmalar ve Tarafların Dış Politika Yaklaşımları", Turkish Studies, Volume 8/9, Summer (1127-1147).

- [20]Dominik, M. A. Paulina (2019), “Polonezköy ve Leh Göçmenler”, Türkiye-Polonya İlişkilerinin 600. Yıldönümü Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı, Beykoz Belediyesi, İstanbul.
- [21]Horak, Stephan (1964), Poland International Affairs, Indiana University, Bloomington.
- [22]Kolodziejczyk, Dariusz (1999), “Polonya ve Osmanlı Devleti Arasında Tarih Boyunca Siyasi ve Diplomatik İlişkiler”, Savaş ve Barış 15–19. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul (s. 21-33).
- [23]Kuran, Akdes Nimet (1999), Rusya Tarihi, TTK Yayınları, Ankara.
- [24]Łątka, Jerzy (1964), Polonya-Türkiye, Çev. Bogumita Chochlinska-Mustafa Turhan, Yayın Yeri Yok.
- [25]Müderrişoğlu, Alptekin (1990), Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- [26]Norman, Davies (2001), The Heart of Europe: The Past in Poland's Present, Oxford University Press, New York.
- [27]Reychman, Jan (1964), Polonya ile Türkiye Arasında Diplomatik Münasebetlerin 550. Yıldönümü, Polonya Halk Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Ankara.
- [28]Schulze, Hagen (2005), Avrupa'da Ulus ve Devlet, Çev. T. Bender, Literatür Yayınları, İstanbul.
- [29] Soysal, İsmail (2000), Türkiye'nin Siyasa Antlaşmaları, TTK Yayınları, Ankara.
- [30]Topraktaş, Hacer (2014), “Polonya'nın Türkiye'deki İlk Daimi Elçiliğinin Kurulma Süreci: Tarihsel Dinamikler, Uluslararası İlişkiler, Sayı 43, Güz (105-121).
- [31]Topraktaş, Hacer (2015), “Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa Politikalarında Taksim Sonrası Polonya Üzerine Bir Değerlendirme”, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Sayı 45, Bahar(211-231).
- [32]Tür, Özlem ve Salık, Nuri (2017), “Uluslararası İlişkilerde “Küçük Devletler”: Gelişimi, Tanımı, Dış Politika ve İttifak Davranışları”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Sayı 53 (3-22).
- [33]Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1999), TTK Yayınları, Ankara.
- [34]Uçarol, Rifat (2019), Siyasi Tarih, Der Yayınları, İstanbul.
- [35]Wallerstein, Immanuel (2011), Dünya Sistemleri Analizi, Çev. Ender Abadoğlu, BGST Yayınları, İstanbul.
- [36]Yetim, Fahri (2011), “Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikasında İlkesel Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 79, Mart (74-95).